

Kommentar till skadeståndslagen

Skadeståndslagen (1972:207; SkL), som ersatte de regler om skadestånd som fanns i 1864 års strafflag, har en märklig *tillkomsthistoria*. Lagstiftningsarbetet hade börjat med en förberedande utredning angående lagstiftning på skadeståndsrättens område, författad av straffrättsprofessorn *Ivar Strahl* och publicerad 1950.¹ Detta betänkande blev en världssuccé. Icke desto mindre gick det i väsentliga delar mera i riktning mot skadeståndsrättens aveckling än mot dess bibehållande. I stor utsträckning borde enligt Strahl skadeståndsrätten ersättas av försäkring. Han förordade att skadestånd vid personskada skulle ersättas av ett stort nationellt försäkringssystem. Emellertid var enligt honom tiden inte mogen för ett sådant projekt. Tills vidare fick man nöja sig med att utreda vissa begränsade områden. Så påbörjades denna uppgift och det ena betänkandet efter det andra avverkades.²

Över arbetet lade sig Strahls idéer som en stor och mäktig skugga. Skulle en dag allt det givna rivas upp, skulle resultatet av mödosamt detaljarbete förpassas till skräpkammaren? Och vad skulle komma i stället? Eller var kanske Strahls projekt bara ett hugskott som skulle förflyktigas med tiden?

¹ SOU 1953:16.

² Två kommittéer lade grundvalarna för SkL. Kommittén angående det allmännas skadeståndsansvar framlade 1958 under Gösta Walins ordförandeskap betänkandet (SOU 1958:43) Skadestånd i offentlig verksamhet. 1959 års skadeståndskommitté avgav härefter två betänkanden. Det första angick föräldrars och barns skadeståndsansvar (SOU 1963:33; Skadestånd I. Allmänna bestämmelser. Föräldrars och barns skadeståndsansvar), det andra väsentligen arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar (SOU 1964:31; Skadestånd II. Arbetsgivares och arbetstagares skadeståndsansvar m.m.).

När alla betänkanden fogades samman till en proposition³ kom det ögonblick då man måste ta ställning till dessa frågor. Resultatet? Departementschefen presenterade framtidsvisioner som innebar att han i princip höll fast vid Strahls grundidéer! Skadeståndsrätten underkastades djupgående kritik. Det beredde visserligen svårigheter att förklara varför man lade fram ett förslag till en lag vars grundvalar samtidigt kritiserades.⁴ Men med tanke på utgångspunkten var den självprövning kritiken innefattade inte särskilt förvånande.

I mitten av sextiotalet, sålunda flera år före SkL:s tillkomst, *intensifierades* reformarbetet. Inte ens departementsbehandlingen av de betänkanden som då var färdiga kunde hejda nya planer. 1959 års skadeståndskommitté, som avlämnat två av de betänkanden som låg som grund för propositionen,⁵ fick 1966 en ny besättning. Denna lade 1971–1975 fram fyra betänkanden av vilka tre direkt gällde SkL och blev ytterst befruktande för regelsystemet.⁶ nya, internationellt sett sensationella jämkningsregler tillkom, reglerna om personskadeersättningen omarbetades; lagen för-

³ Prop. 1972:5. Skadeståndslag m.m.

⁴ Se härom Bertil Bengtsson, Det skadeståndsrättsliga reformarbetet. Ur Juridiska Fakulteten vid Uppsala universitet. Uppsala University 500 years. Uppsala 1976. s. 81 ff. (11. Acta Universitatis Upsaliensis).

⁵ Se not 2 ovan.

⁶ Dessa tre var: Skadestånd III. En allmän regel om jämkning av skadestånd m.m. (SOU 1971:83), Skadestånd V. Skadestånd vid personskada (SOU 1973:51) samt Skadestånd VI. Försäkringsgivares regressrätt m.m. (SOU 1975:103) Det fjärde betänkandet (SOU 1972:12) gällde skadeståndslivräntor och lade grunden till lagen (1973:213) om ändring av skadeståndslivräntor.

sågs med ett helt nytt kapitel. Åren 1989 och 1998 omarbetades reglerna om ansvaret vid myndighetsutövning. År 2001 infördes nya regler om ersättning för ideell skada,⁷ en ändring som delvis för- anledde en omläggning av lagens systematik

Det har nu gått mer än 30 år sedan SkL trädde i kraft. Efter att ha ändrats av lagstiftaren, tillämpats av domstolarna, analyserats i doktrinen och hanterats i den praktiska tillämpningen finns underlag för en bedömning. Vilket värde har lagen? Ja, det finns säkert en eller annan punkt där den hade kunnat bli bättre. Och man kan inte förneka att den har kritiserats.⁸ Men på det hela taget framträder här en lag av *hög klass* som svenska jurister har anledning känna stolthet över.

Lagens *kvalitet* framträder inte minst vid en internationell jämförelse. I tio av EU-länderna har de skadeståndsrättsliga reglerna fått finna sig i att uppgå i allmänna civilagar. I allmänhet har detta inneburet att endast viktigare regler fastställts. En sådan begränsning finns inte för SkL:s del. Lagen är självständig och här har kunnat få ingå regler som täcker praktiskt taget hela skadeståndsrätten.⁹ Endast Finland kan uppvisa en skadeståndslag av detta slag. I det pågående arbetet med att fastställa regler och principer för en europeisk skadeståndsrätt har den

⁷ Se prop. 2000/2001:68, som byggde på SOU 1992:84 och SOU 1995:33.

⁸ Se de något överdrivet kritiska synpunkterna av Jan Hellner i artikeln behöver vi en ny skadeståndslag? JT 1995–96 s. 282–299.

⁹ Den enda punkt på vilken lagen saknar vad som brukar kallas allmänna skadeståndsrättsliga regler är regress mellan flera skadeståndsskyldiga. Regler av detta slag är emellertid på väg. I personskadekommitténs betänkande Samordning och regress. Ersättning vid personskada (SOU 2002:1) har sådana regler föreslagits ingå i lagen.

svenska skadeståndslagen ett särskilt intresse.

Lagstiftningen engagerade våra främsta jurister. Gösta Walin, Erland Conradi och Jan Hellner hör hit. Men i slutomgången var det bara tre som stod för arbetet: Bertil Bengtsson, Ulf Nordenson och Erland Strömbäck. Det viktiga slutliga arbetet hade inte kunnat läggas i bättre händer. Alla tre hade varit med i reformarbetet och redan gjort väsentliga insatser. Bengtsson var ledamot av 1966 års skadeståndskommitté (jfr ovan) och i denna var också Erland Strömbäck sekreterare. Nordenson var sekreterare i 1959 års skadeståndskommitté och hade här med sin erfarenhet från atomansvarslagstiftningen utövat ett särskilt inflytande genom sina kanaliseringsidéer.¹⁰ Med sin ställning som rättschef i Justitiedepartementet kunde han nu också styra arbetets uppläggning.

Det blev naturligt för dessa tre att sedan lagen väl trätt i kraft också utge en *första* kommentar till den; en sådan utkom också 1973. Detta var angeläget därför att lagens förarbeten var omfattande och ganska svåröverskådliga. Författarna kunde också göra gällande att många skadeståndsrättsliga frågor inte hade reglerats i lagen; det syntes dem då naturligt att ge en allmän översikt av skadeståndsrättens huvuddrag. En *andra* upplaga utkom 1975. Till stor del var den nyskriven. Moderniseringar och omarbetningar hade skett. Nya regler som hade tillkommit genom lagstiftning som trädde i kraft 1976 hade hunnit beaktas. Hit hörde särskilt regler om ersättning vid personskada, om jämkning av skadestånd på grund av medvällande samt om jämkning av oskäligt be-

¹⁰ Jfr Bill W. Dufwa, Rättsstridighet och det europeiska harmoniseringsarbetet i skadeståndsrätt, Festskrift till Ulf K. Nordenson, 1999, s. 94.

tungande skadestånd. *En tredje upplaga* publicerades 1985.

Den första upplagan av en *ny* kommentar har utkommit 2002.¹¹ Den har fått ingå i Norstedts Gula Bibliotek och är i realiteten en ny upplaga av den gamla kommentaren. I större utsträckning än tidigare hänvisar den till rättspraxis, förarbeten och litteratur. Efter Nordensons bortgång 1999 är det nu endast Bengtsson och Strömbäck som står för arbetet. Dessa har fördelat uppgifterna så att Bengtsson skrivit inledningen samt kommentaren till följande kapitel i SkL: 1 (Inledande bestämmelser, s. 29–42), 2 (Skadeståndsansvaret på grund av eget vållande, s. 43–72), 3 (Skadeståndsansvar för arbetsgivare och det allmänna, s. 73–118) samt 6 (Gemensamma bestämmelser, s. 300–340). Strömbäck har hållit i pennan såvitt avser kapitel 4 (arbetstagares ansvar, s. 119–129) samt 5 (skadeståndets bestämmande, s. 130–299). Dessutom har han behandlat värdesäkringslagstiftningen (s. 343–346). Detta innebär att Strömbäck står för ungefär dubbelt så många sidor som Bengtsson.

Denna scenförändring i förhållande till den tredje upplagan från 1985 (jfr strax ovan) har sin förklaring. Den centrala delen av skadeståndsrätten har traditionellt varit ansvarsförutsättningarna. Det mest typiska exemplet härpå är systematiken. I nästan alla länder bygger denna på ansvarsförutsättningarna. Under det senaste decenniet har emellertid frågor om skadeståndets *storlek* alltmer kommit att spela en viktig roll. Det är som om det har ägt rum en förskjutning i intresset för skadeståndsrätten. Strömbäcks insats speglar på

ett konsekvent sätt denna förändring.¹²

SkL:s utgångspunkt är att *full* ersättning skall utgå. Detta är en central skadeståndsrättslig princip som återfinns i alla länder. Trots det starka herravälde som denna skaffat sig, lyckades lagstiftaren i 1975 års reformarbete (jfr s. 955–956 ovan) åstadkomma en slags utjämning: lagen blev den första i Europa som vid sidan av sin motsvarighet i Schweiz mera konsekvent gick in för en möjlighet att i vissa lägen *jämka* skadeståndet.

Å andra sidan behöll principen sin makt i ett annat avseende. När *alternativa ersättningssystem* såsom patient-, läkemedels- och trygghetsförsäkringarna växte upp kom dessa att anknyta till SkL. Det var fördelaktigt att hänvisa till lagens regler om skadeståndets storlek, ej minst därför att man då undvek att de skadelidande vid sidan av sina ersättningar från de alternativa ersättningsanordningarna också skulle kunna begära skadestånd i domstol för vad som återstod för att er hålla full ersättning.

Kanske var det sedan inte riktigt meningen att även alla andra detaljer i reglerna skulle utnyttjas i det särskilda systemet. Detta blev emellertid i stor utsträckning fallet.¹³ Som Erland Conradi brukade formulera saken: skadeståndsrätten blev det kitt som höll ihop de alternativa systemen.

Allt som allt har den svenska skadeståndsrätten efter SkL fått en delvis oväntad *renässans*. I ett större perspektiv blir förändringen inte minst tydlig när det gäller Strahls idéer (om dessa, se s. 955 ovan).

¹² Ett exempel på samma förändring ger den påtagligt utvidgade nya upplagan av Geneviève Viney & Patrice Jourdain, *Les effets de la responsabilité* (Traité de droit civil sous la direction de Jacques Ghestin), 2 uppl. 2001.

¹³ Se t.ex. Bill W. Dufwa, *Vår komplicerade trafikskaderätt och framtiden*, SvJT 1979 s. 440–448.

¹¹ Bertil Bengtsson & Erland Strömbäck, *Skadeståndslagen. En kommentar*, s. 1–473.

Dessa kan antas ha legat bakom de visioner som skisserades i propositionen till lagen (se s. 955 ovan). Som påpekas i kommentaren har "hänvisningarna till framtidsvisionerna bakom SkL"¹⁴ nu upphört. De saknas helt i propositionen om ersättning för ideell skada¹⁵ och detsamma gäller personskadekommitténs betänkande (SOU 2002:1). Efter ett halvt sekel, och kanske tidigare, tycks för Sveriges del luften sålunda ha gått ur den ballong som Strahl sände upp och som genom sin originalitet blev så synlig för den stora världen. Alltjämt kan man dock i Sverige finna resonemang som går i samma riktning som Strahls gjorde. I själva kommentaren sägs exempelvis när samordning mellan skadestånd vid personskada och andra förmåner diskuteras: "Om skadeståndet reduceras av andra förmåner tar dessa över skadeståndets ersättande funktion, en effekt som förstärks ju mer dessa förmåner byggs ut. Det finns stora fördelar om de allmänt verkande ersättningsanordningarna, främst socialförsäkringen, får ökande betydelse."¹⁶

Om vi är nöjda med det system vi har i dag, finns det anledning att nu göra *front* mot Strahls tankar. De var, som sägs i kommentaren, "epokgörande",¹⁷ men det var på den tiden. I ett system som det svenska, där socialförsäkringen saknar regressrätt,¹⁸ innebär en vidare överflyttning till socialförsäkringen av skadeståndsansvar vid personskada, att skadeståndsrätten socialiseras i orimlig omfattning. Det finns ingen fördel med en sådan överföring. Skadeståndsrätten är vid sidan av de kollektiva ersätt-

ningsanordningarna det enda individuellt inriktade ersättningsssystemet. Ett sådant har ett särskilt värde i det demokratiska samhället. Det är människans sista möjlighet att åstadkomma en förändring, att protestera, att framtvunga en utredning och härigenom tillfredsställa sitt ohjälpliga behov av förklaring till vad som har hänt. Det blir den lilla människans sista chans till upprättelse. För aspekter som dessa gav Strahls idéer inte det minsta utrymme.

Det finns också skäl understryka att en ytterligare överflyttning till socialförsäkringen av den ersättning som utgår som skadestånd vid personskada kommer i direkt konflikt med rättsordningarna i *andra EU-länder*. I kommentaren konstateras att "SkL inte påverkats av EG-rätten, i motsats till en del speciallagstiftning på området — framför allt produktansvarslagen (1992:12)." Ja, men det finns strävanden i denna riktning som är högst aktuella och som innebär att man försöker finna en europeisk skadeståndsrätt. Det är ytterst angeläget att Sverige i större utsträckning än hittills beaktar dessa tendenser. Annars kan vi bli överflyglade. Sverige har också som medlem i Unionen en plikt att beakta utvecklingen i andra EU-länder. Det skulle därför vara värdefullt om kommentaren i framtida upplagor mera beaktade denna utveckling. Med intresse beaktas i den nuvarande upplagan skadeståndsrätten i andra nordiska länder. Utomnordisk europeisk skadeståndsrätt har däremot inte beretts någon plats.

Den förhoppning det här är fråga om kan emellertid inte rubba det goda intrycket av denna kommentar. Med överlägsen behärskning av ett komplicerat rättsområde har *Bengtsson* och *Strömbäck* gjort sig till herrar över många av de svårigheter det måste innebära att åstadkomma en kommentar till

¹⁴ Kommentaren s. 21.

¹⁵ Se not 7 ovan.

¹⁶ A.a. s. 232.

¹⁷ A.a. s. 16.

¹⁸ Avvecklingen av denna regressrätt skedde av allt att döma under inflytande av Strahls idéer.

en så central och viktig men samtidigt omdiskuterad lag som SkL. Att skriva en kommentar är inte bara detsamma som att upprepa vad som sägs i förarbetena till lagen. Det handlar också om att se de stora sammanhangen. Det är vidare en fråga om att välja ut viktigare rättsfall liksom den rätta litteraturen på området; det sista förvisso en inte enbart behaglig uppgift. Och sist men inte minst — att skriva balanserat och trovärdigt. Författarna har på ett berömvärt

sätt klarat allt detta. Samarbetet har säkert gjort sitt till. Det är, som Voltaire framhåller, viktigt att tänkande själar frottas mot varandra så att ljus bryter fram. Genuina kunskaper i skadestands- och försäkringsrätt liksom unika praktiska erfarenheter har fått ett träffsäkert uttryck i denna auktoritativa kommentar som i händerna på svenska och utländska jurister blir till mycket stor hjälp när SkL skall förstås.

Bill W. Dufwa